

UNA APROXIMACIÓ ALS COSTUMS DE TORTOSA I EL SEU CONTINGUT (1277-1279)¹

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

Resum

Presentem un treball de síntesi sobre el dret propi de Tortosa i del seu territori, el seu procés de formació i el seu contingut normatiu en els diferents àmbits jurídics d'ordre públic i dels ordenaments privat, penal i processal.

Paraules clau: costums, Tortosa, prohoms, *Llibre de les costums de Tortosa*, Usatges de Barcelona, usos marítics, jurament dels jueus.

UNA APROXIMACIÓN ALS COSTUMS DE TORTOSA Y SU CONTENIDO (1277-1279)

Resumen

Presentamos un trabajo de síntesis sobre el derecho propio de Tortosa y de su territorio, su proceso de formación y su contenido normativo en los diferentes ámbitos jurídicos de orden público y de los ordenamientos privado, penal y procesal.

Palabras clave: costumbres, Tortosa, prohombres, *Llibre de les costums de Tortosa*, *Usatges de Barcelona*, usos marítics, juramento de los judíos.

1. Article elaborat a partir de la conferència impartida a Tortosa el 14 de novembre de 2022 en el marc de les VIII Jornades de Patrimoni Literari Ebrenc, organitzades per la Biblioteca Marcel·lí Domingo, l'Ajuntament de Tortosa i l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. I s'insereix en el Projecte I+D+i «Conflictos singulares para juzgar, arbitrar o concordar (siglos XII-XX)», ref. PID2020-117702GA-I00/MICIN/AEI/10.13039/501100011033, finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació i l'Agència Estatal d'Investigació.

AN APPROACH TO TORTOSA'S CUSTOMS
AND ITS CONTENT (1277-1279)

Summary

You will find a synthesis on Tortosa's specific law and its domain, its compilation process and its regulatory content in the different legal areas of public order, and private, criminal and procedural systems.

Keywords: *costums*, Tortosa, leading men, *Llibre de les costums de Tortosa*, *Usatges de Barcelona*, maritime customs, Jewish oath.

UNE APPROCHE DES COUTUMES DE TORTOSA
ET LEUR CONTENU (1277-1279)

Résumé

Nous présentons un travail de synthèse sur le droit propre à Tortosa et son territoire, le processus de sa formation et son contenu normatif dans les différents domaines juridiques du droit public, privé, pénal et procédural.

Mots-clés: *costums*, coutumes, Tortosa, *prohoms*, *Llibre de les costums de Tortosa*, *Usatges de Barcelona*, Coutumes de Barcelone, coutumes maritimes, serment des juifs.

L'any 2022 es van commemorar els set-cents cinquanta anys de l'aparició, després de nombrosos litigis i conflictes molt llargs entre la senyoria i la universitat municipal de la capital de l'Ebre català, d'un projecte definit del conegut codi de costums de la ciutat de Tortosa i els seus termes, que després es discuteix fins a la redacció del text definitiu, sancionat el 1277.

Tot adherint-me a aquesta celebració, presento aquí una breu síntesi del procés històric que duu a l'aparició d'aquest text i a l'aprovació del document final, així com una aproximació al seu contingut. Tal vegada caldrà un estudi institucional molt més aprofundit en si mateix i comparativament amb altres ordenaments jurídics.

1. BREUS PRECEDENTS

Abans de tractar dels Costums de Tortosa cal fer unes pinzellades generals, encara que siguin breus, sobre l'origen del dret tortosí, la seva evolució i el seu desenvolupament fins al 1272, i la publicació posterior del seu llibre.

1.1. LA CARTA DE POBLAMENT DEL 1149

1.1.1. *La concessió de la carta*

En primer lloc, recordem que Ramon Berenguer IV de Barcelona conquereix Tortosa i el seu vast territori el 1148. Una conquesta que hem de vincular amb la de Lleida i els seus termes el 1149, i encara amb la de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta en els anys immediats. Aquestes campanyes culminen el procés de conquesta catalana i defineixen el territori del que aviat es coneix com Catalunya.²

D'altra banda, la ciutat i el terme de Tortosa esdevenen el primer senyoriu que s'erigeix, cronològicament parlant, a la nostra zona, compartit des d'un principi d'una manera poc precisa entre la família de Montcada i l'orde del Temple.³ Un cosenyoriu no exempt de conflictes de tota mena, sobretot des del 1181, quan el rei en fa donació plena als cavallers templers, tot preservant els drets dels Montcada, i que dura fins al 1294, quan la Corona recupera íntegra la ciutat i el seu territori.⁴

---

2. Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa a raíz de la reconquista cristiana (1148)», a Josep M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985, p. 81.

3. Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa», p. 77-78.

4. El 15 de setembre el rei permuta als templers els seus béns i drets a Tortosa per altres possessions a Catalunya i València; i el 7 d'octubre els Montcada reben, a canvi dels seus drets tortosins, les viles de Saidí i Vallobar (Josep SERRANO DAURA, *La delimitació dels territoris de la batllia de Miravet i de la comanda*

També Tortosa encapçala l'acció repobladora cristiana de la zona amb la concessió, pel mateix comte de Barcelona, d'una carta de poblament a finals del 1148 (potser el 30 de desembre), ampliada considerablement per una altra del 30 de novembre de 1149.⁵

Aquesta carta després inspira la de Lleida, del 1150 (del mateix comte de Barcelona junt amb el d'Urgell), i, encara, la de Palma (Mallorca), del 1231 (en aquest cas, concedida per Jaume I el Conqueridor).⁶

La carta tortosina va adreçada a la nova població cristiana de la ciutat i els seus termes, mentre que les comunitats sarraïna i jueva anteriors reben sengles cartes de seguretat i de franquesa, que els permeten romandre a Tortosa.⁷

Tornem a la carta cristiana del 1149, que és, en si mateixa, el germen del nou dret propi pel qual es regiran els veïns de Tortosa i de tot el seu extens territori, que comprèn des del coll de Balaguer (al límit amb l'actual Baix Camp) fins a Ulldecona, la roca Folletera (al terme de Benifallet) i el mar.⁸

És una carta de poblament àmplia, que va més enllà del mer interès repoblador, ja que inclou un breu estatut jurídic que no és freqüent en altres actes poblacionals similars. I la raó sembla evident: es fa atinent a la rellevància que té Tortosa, un dels nuclis més importants de la nostra zona, a la desembocadura del riu Ebre i a la seva activitat marítima, el seu port i les seves drassanes.

---

d'Orta amb el de la ciutat de Tortosa, als segles XII al XIV, Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta, 1999, p. 25).

5. Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa», p. 79. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. 1.1, Madrid i Barcelona, CSIC, 1969, doc. núm. 68 i 75, p. 110-111 i 121-126 (en aquest segon cas, s'inclou una versió catalana). Jesús MASSIP FONOLLOSA, «La Població de Tortosa: antecedents i context històric», a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149)*, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2000, p. 151-168. La primera carta, sense data, podria haver-se atorgat el 30 de desembre, el mateix dia de la capitulació sarraïna de Tortosa i quan el comte barceloní entra a la ciutat i l'ocupa (Josep SERRANO DAURA, «La carta de seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148», a Josep SERRANO DAURA [ed.], *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns*, p. 111).

6. Vegeu, respecte de Lleida: Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. núm. 79, p. 129-132; Josep M. FONT RIUS, «La reconquesta de Lleida y su proyección en el orden jurídico», a Josep M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals*, p. 55-73; Joan BUSQUETA RIU, «Sobre la carta de poblament de Lleida (1150): l'herència de Tortosa», a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns*, p. 199-212; Romà PINYA HOMS, «La carta de Tortosa i la seva projecció en el regne de Mallorca», a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns*, p. 213-223.

7. Sobre la carta als jueus, vegeu: Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. núm. 76, p. 126-128; Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa», p. 90; Ramon MIRAVALL DOLÇ, «La comunitat jueva de Tortosa i la seva carta de seguretat», a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns*, p. 85-104. I sobre la sarraïna: Josep SERRANO DAURA, «La carta de seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148», p. 105-150; Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa», p. 87-90.

8. Segons la seva carta cristiana del 1149 (nota 4).

El document vol assegurar l'èxit de la repoblació concedint certes garanties, beneficis i millores als nous pobladors cristians. I per això, precisament, s'hi expressa el canvi que es produeix en el règim senyorial que s'instaura, molt important en comparació amb el de la Catalunya Vella, ja que aquí s'allibera els vassalls de senyor de tota càrrega i, en especial, dels coneguts mals usos o abusos feudals.⁹

En tot cas, a la carta, com a primer element del dret tortosí, s'afegeixen altres usos i costums que porten els nous pobladors en el procés migratori que es produeix. I també s'hi incorporen altres costums que es van creant, així com tots els beneficis i privilegis que el comte i els senyors van concedint a la ciutat i els seus habitants, a més de possibles sentències o resolucions judicials que resolen dubtes i fixen nous preceptes propis.

Tot això es va desenvolupant i perfeccionant fins que cristal·litza en el codi de costums que s'aprova i es publica a la darreria del segle XIII.

Insisteixo, però, en la peculiaritat de Tortosa, definida per la seva importància estratègica, política, econòmica, social, etc., que requereix, per això mateix, una configuració jurídica especial que acaba expressada i que cristal·litza en els Costums de la ciutat.

1.1.2. *El dret local i el dret general*

En aquest sentit i aquí, fent un parèntesi, recordem que a Catalunya la introducció del règim feudal des del segle XI provoca la divisió territorial en districtes senyorials o baronials, els titulars patrimonials dels quals també reben del comte de Barcelona la jurisdicció amb les potestats pròpies de l'autoritat pública, entre les quals hi ha la legislativa, per la qual correspon als senyors fixar i determinar el dret dels seus vassalls.

I així veiem que aquest règim condueix a l'aparició a la vegada de diferents drets propis en tot el territori, de manera que cada individu es regeix per un dret particular, el propi del lloc on ha nascut o d'on viu. És una mena de dret de veïnatge, un dret que anomenem *local* o *comarcal*, segons l'àmbit on regeix, i que, a més, a Catalunya coexisteix:

— D'una banda, amb un altre dret personal en funció de la posició social de l'individu, com és el cas del dret de la noblesa o el de l'Església, o ètnica, com és el dels jueus o dels sarraïns que també es troben a Tortosa.¹⁰

9. Font es refereix a un «feudalismo mitigado» (Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa», p. 84). Vegeu també Josep M. FONT RIUS, «Franquicias urbanas medievales de la Catalunya Vella», a Josep M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals*, p. 13-14.

10. Vegeu la nota 7.

— De l'altra, coexisteix també amb un tímid dret general comú a tot el territori nacional i integrat bàsicament pels Usatges de Barcelona, una compilació del dret del comtat barceloní dels segles XI-XII, que es reconeix com un ordenament comú a tot el Principat i que trobem també a Tortosa; i després, encara que de manera molt residual, hi ha l'antic codi del regne visigot, conegut com a *Liber iudiciorum*, del qual hi ha algunes manifestacions fins i tot en la mateixa carta de poblament del 1149.¹¹

1.1.3. *El contingut de la carta*

La carta del 1149 conté, com ja hem avançat més amunt, un bloc de preceptes normatius relatius a l'administració de justícia, l'ordre públic comunitari i altres aspectes dels drets privat, penal i processal. Tots ells després es recullen també en el codi de costums i en són el nucli primigeni.

Es traca d'un cos normatiu breu, no pas d'un codi com ho serà el *Llibre de les costums* al qual ens referim en aquest article. I inclou preceptes que es consideren, en el context històric en què es troben, indispensables per a garantir mínimament l'èxit de la població cristiana. Són aquests:

— Es garanteix la justícia pública, per a evitar la venjança privada sense garanties processals, pròpia del règim feudal.¹²

— Es diu que qui sigui creditor podrà reclamar el que se li degui, sempre que ho justifiqui degudament; i, en aquest cas, el deutor haurà de tornar el deute i pagar una cinquena part del seu valor econòmic en concepte de costes judicials.¹³

— Si algú amenaça altri amb una arma, haurà de pagar seixanta sous de multa o perdrà la mà dreta.¹⁴

---

11. Vegeu Josep SERRANO DAURA, *Senioriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, p. 138-170, i Josep SERRANO DAURA, «La codificació municipal a la Catalunya Nova», a Josep SERRANO DAURA (coord.), *La codificació municipal. En el Vè centenari dels Costums de la Torre de l'Espanyol (1517-2017)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2020, p. 147-155. Sobre els Usatges, seguim l'edició de Fernando VALLS TABERNER [i Ramon d'ABADAL VINYALS], *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, edició a cura de Jesús Fernández Viladrich i Manuel J. Pélaez, Barcelona, Promociones Publicaciones de la Universidad de Barcelona, 1984.

12. L'usatge 94, «Quia justitiam», declara que «fer justitia dels malfactors es donat solamente a las potestats»; i el 118, «Rusticus cum acceperit», prohibeix al pagès fer justícia i l'obliga a acudir al seu senyor perquè li'n faci.

13. Però la regla general a Catalunya és que sigui un terç (Josep SERRANO DAURA, *Senioriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, p. 1126-1128, nota 1690).

14. Al mateix fet es refereix l'usatge 58 de Barcelona, «Si quis alicui homini», però sols disposa que la víctima sigui esmenada justament.

— Qui detingui un lladre *in fraganti*, pot retenir-lo fins que recuperi el que li ha robat, però després l'ha de lliurar a la justícia (està prohibida la venjança privada).¹⁵

— Si un deutor no paga el deute en el termini fixat, el creditor podrà prendre-li penyores suficients i retenir-les durant deu dies; si, passat aquest termini, no cobra, podrà executar el deute amb les penyores preses.¹⁶

— Si un cavaller no paga un deute, se li poden embargar els cavalls i muls, i qualssevol altres béns i coses seves per a liquidar el deute.¹⁷

— Si un individu ofèn algú insultant-lo i dient-li cornut, renegat o traïdor, no se'l castigarà, però l'ofès pot pegar-li, com a càstig. Aquest és l'únic cas en què s'admet la venjança privada.¹⁸

— Si un cristià deté un fugitiu sarraí, cobrarà una compensació econòmica.¹⁹

— En els conflictes civils entre particulars, es pot recórrer a l'arbitratge dels prohoms (els representants veïnals com a homes bons).

— Els casos penals o criminals seran jutjats per un tribunal mixt, format per la cúria judicial oficial senyorial i els prohoms de la ciutat. En aquest cas, es tracta d'un tribunal format pel jutge senyorial (l'ordinari que hi ha a tot poble, vila o ciutat) i representants veïnals.²⁰

— La carta també dona plena seguretat personal i patrimonial als veïns, ja que assegura que ningú pot actuar contra ells si no és per via judicial; es garanteix així

15. Norma talment d'influència germànica (Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, vol. I, p. 140, nota 5).

16. Aquesta és, precisament, una norma visigòtica (Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, vol. I, p. 140, nota 5).

17. En aquest cas, el cavaller perdia la seva condició: «[...] qui cavall e armes no te, ni feu de cavaller, ni va en host ni en cavalcada, ni en plets, ni en corts axi com a cavaller» (usatge de Barcelona núm. 9, «Miles vero»). Però els costums de Barcelona, segons el seu privilegi conegut com a *Recognoverunt proceres* (atorgat el 1283), disposa precisament el contrari que a Tortosa: «Encara que veguer no penyorara per deute cavalcaures d'aquells qui les tenen a lur propri us de cavalcar, ne armes, ne vestadures, ne apparaylament de lit, ne caxa» (cap. 14) (seguim l'edició de Josep ROVIRA, «*Recognoverunt proceres*», *versión medieval catalana del privilegio así conocido*, Barcelona, Universidad de Barcelona, Facultad de Derecho, 1927).

18. En el *Liber iudiciorum* aquests insults es castigaven amb una sanció o un nombre determinat d'assots (Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, vol. II, p. 1108, nota 1650).

19. L'usatge de Barcelona núm. 116, «Sarracenis», preveu el mateix supòsit en referència, però, al territori del comtat: «[...] passat Lobregat».

20. Aquesta institució a Tortosa és el precedent del que es coneixerà com el «judici de prohoms», fonamental en el dret històric català: una mena de tribunal veïnal que té per objecte controlar l'exercici de la justícia, sobretot en l'àmbit criminal, per a evitar tot possible abús dels oficials senyorials contra els vasalls en una jurisdicció que pot aplicar penes greus fins a la de mort. La institució es fa general a Catalunya, València, Mallorca i Sardenya. Vegeu Josep SERRANO DAURA, «El judici de prohoms, una institució judicial de participació vecinal», *Glossae: European Journal of Legal History* (Múrcia, Instituto de Estudios Sociales, Políticos y Jurídicos), núm. 12 (2015), p. 782-800.

que cap individu ni institució pugui abusar d'ells, particularment els oficials senyoriais, si no és justificadament i judicial.

— I, en últim terme, es diu que tot això es disposa segons els bons costums que són i es practiquen a Tortosa.²¹

A banda d'aquest bloc de caràcter normatiu, la carta inclou també clàusules pròpies d'un document poblacional, ja que reconeix la donació plena i perpètua, a tots els habitants de Tortosa, del seu terme, les seves cases i finques, i d'altres elements comunals, tot de forma franca i lliure. Una donació que inclou les aigües dolces i marítimes per a navegar i pescar, igualment lliures de tributació.

La carta és confirmada per Alfons I, fill de Ramon Berenguer IV, i ho fa precisament sota la denominació de «bonas consuetudines et libertates Dertose»; és a dir, com si fos un recull o una compilació, certament breu, dels bons costums i les llibertats que regeixen a Tortosa.²²

1.2. ELS CONFLICTES JURISDICCIONALS

De totes maneres, l'orde del Temple aviat reivindica la seva jurisdicció en un aspecte que la carta no considera: qui ha de jutjar els conflictes dels ciutadans amb la senyoria. Els tortosins reivindiquen que ho facin la cúria judicial i els prohoms. Els cavallers templers, però, hi estan en desacord i s'acut al rei Pere I, qui el 1199 es limita a resoldre, primer, que la justícia s'ha d'administrar segons la carta de poblament, i, després, que en casos mixtos de senyors i vassalls s'haurà de nomenar un jutge especial perquè resolgui el litigi. El que no diu el rei és qui ha de nomenar aquest jutge.²³

Davant d'aquesta inconcreció, el 1228 el monarca ha de tornar a intervenir. Aquesta vegada, Jaume I resol el dilema i encara introdueix un nou element. Ell es refereix, efectivament, als conflictes amb la senyoria, però distingeix dos supòsits i estableix:

21. Josep M. FONT RIUS, «La carta de poblament de 1149, germen del dret propi de Tortosa», a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns*, p. 63-67.

22. Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», a Josep M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals*, p. 144-145. I també ho és pel pontífex Honori III, el 1219, que s'hi refereix igualment amb l'expressió «libertates et immunitates», les quals són atorgades pel comte Ramon Berenguer IV (Josep M. FONT RIUS, «La carta de poblament de 1149, germen del dret propi de Tortosa», p. 68).

23. Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», p. 144-145. Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», a Josep M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals*, p. 165-166. Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», a Jesús MASSIP FONOLLOSA, *Costums de Tortosa*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, p. XII-XIII.

— Si l'altra part és el municipi (la Universitat), els jutges han de ser elegits per ambdues parts de mutu acord.

— Però si l'altre litigant és un particular (o són particulars), aleshores, tal com disposa la carta de poblament, el tribunal ha d'estar format per la cúria o jutjat ordinari de la ciutat i els prohoms, igual que en les causes o plets entre els veïns.²⁴

Malgrat tot, aquesta sentència no soluciona del tot el conflicte: subsisteix l'enfrontament entre una senyoria molt restrictiva i gelosa dels seus privilegis, i una ciutat burgesa ansiosa de desprendre's de tota dependència senyorial i, en especial, de la seva jurisdicció.

No podem entrar en els detalls de tot aquest procés, però sí que ens hem de referir als actes clau que se succeeixen a partir d'aquí i que ens condueixen a l'aparició del *Llibre de les costums*.

És el cas de la coneguda Sentència de Flix, del 1241, dictada pel bisbe de Tortosa, Ramon de Siscar, com a àrbitre entre la senyoria i els ciutadans, elegit per ambdues parts amb el compromís comú que acceptaran la seva resolució. És un plet en el qual els pledejants presenten diverses reclamacions recíproques, la més important de les quals segueix sent la relativa a la jurisdicció senyorial, però hi ha altres qüestions d'ordre tributari i de govern municipal.

Per al primer supòsit es decideix que el tribunal senyorial ha de resoldre les qüestions criminals i que al tribunal mixt de la cúria i els prohoms els correspon conèixer solament de les causes civils. De fet, la Sentència suposa una victòria senyorial, ja que es retrocedeix en el règim de llibertats ciutadanes respecte de la carta del 1149 i la sentència de Jaume I del 1228.²⁵

Però, a banda d'això, del document destaca que per primer cop es fixa un sistema de fonts del dret de Tortosa: se'ns diu que els jutges han d'actuar primer d'acord amb els Usatges de Barcelona (ja reconeguts com d'aplicació general a Catalunya)²⁶ i, després, amb els costums de la ciutat. Fins i tot es diu que la senyoria està obligada a reconèixer els costums de la ciutat que es puguin acreditar.

I encara, en termes generals, es reconeixen algunes exempcions tributàries i l'autonomia plena de la Universitat per al govern de la ciutat.

24. Jesús MASSIP FONOLLOSA, «La Població de Tortosa: antecedents i context històric», p. 163-165. Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 166-167. Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. XIII.

25. Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 168. Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. XIII.

26. No obstant això, l'opinió general és que no es tracta d'una remissió general, sinó solament d'alguns: d'aquells que en la redacció final dels Costums, com veurem, es declararan d'aplicació expressa (Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 169-170).

D'altra banda, el fet que la Sentència es refereixi a costums acreditats de Tortosa fa pensar que potser existia una relació més o menys extensa dels costums, encara que fos simple i elemental. Costums que, això no obstant, estaven a la base del nostre codi tortosí. La Sentència de Flix és efectivament acatada per les dues parts en conflicte, però la situació torna a complicar-se per diverses causes: la primera és la irreductible i comprensible actitud ciutadana per a deslligar-se dels vincles senyorials, que no deixen d'obstaculitzar el desenvolupament i el progrés de Tortosa en comparació, per exemple, amb Barcelona, una ciutat de dependència reial i amb un règim de llibertats i franqueses molt ampli.

En segon lloc, davant la inconcreció de la mateixa resolució sobre quins són els costums tortosins acreditats, el municipi aprofita la circumstància per a actuar amb certa llibertat al marge i en contra de la senyoria, i addueix que ho fa segons aquells preceptes indefinits.

I hi ha un tercer factor que, de fet, afecta tot Catalunya i tot Europa: l'aparició i el descobriment a casa nostra d'un nou dret que anomenem *comú* i que està format per un dret romà històric i un dret canònic nou de l'Església catòlica. Tots dos apareixen entre els segles XII i XIII amb l'aspiració de ser comuns a tot Occident i desplacen els antics drets nacionals, que ja es consideren desfasats i insuficients per a regir una societat que coneix grans canvis de tota mena i que les monarquies no poden actualitzar amb l'eficàcia necessària.²⁷

A casa nostra, aquests drets reben el suport de la Corona i sobretot la burgesia, com a signe de canvi i de progrés, i coincideixen en el temps amb el procés de discussió dels nostres costums i alhora l'influeixen. A més, aquest nou dret ja s'estudia als centres d'ensenyament, de manera que tots els nostres juristes es formen amb ells i els coneixen. Entre aquests juristes es troben precisament els que redacten els Costums de Tortosa.

Justament, una de les obres que integren aquest nou dret és l'anomenat Codi de Justinià, un ordenament legal sancionat per l'emperador bizantí al segle VI. Un text que, a banda del seu contingut, per tradició aquí i arreu es té en compte quant a la seva estructura, que s'aplica a codis i compilacions de dret que apareixen en els diferents regnes europeus durant l'edat mitjana. Per això, en el nostre cas, els autors del *Llibre de les costums* tenen en compte l'estructura del Codi de Justinià.

---

27. VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Jurídics, 2015, p. 341-354.

1.3. LA COMPOSICIÓ DE GALLARD DE JOSA, DEL 1272

Finalment, després de nous plets, ambdues parts són conscients de la necessitat de resoldre la situació definitivament i arriben a un principi d'acord.²⁸ És el 16 de novembre de 1272, quan s'arriba a la coneguda *Composició de Gallard de Josa*. La signen: d'una part, el comanador de l'orde del Temple (que dona nom al conveni) i Ramon de Montcada; i de l'altra, la universitat municipal tortosina. Intervé com a mediador el bisbe Arnau de Jardí. En tot cas, d'aquesta concòrdia destaquem tres acords fonamentals:

— La delimitació de les competències judicials reservades a la senyoria i les pròpies del tribunal format la cúria o pel jutge municipal, ja anomenat *veguer*, i els prohoms.

— Es fixen les fonts del dret i per primera vegada es diu que són: en primer lloc, els costums propis; després, els Usatges de Barcelona, però sols els que regeixen a Tortosa; i, per acabar, el dret comú del qual us parlava, que és definitivament i especialment acceptat a Tortosa.

— I potser el punt més important és que s'encomana a la ciutat que es redactin per escrit els seus costums.²⁹

En tot cas, s'encarrega a tres àrbitres la resolució final del conflicte. Són: el mateix prelat tortosí, l'abat Jazbert de Botonat (del monestir de Sant Feliu de Guíxols) i Ramon de Besalú (canonge de Lleida). La senyoria i la ciutat juren que respectaran la sentència que es dicti, sota pena de mil morabatins.

A l'efecte apuntat de redacció d'una primera recopilació de costums, la ciutat nomena dos notaris tortosins, Pere Tamarit i Pere Gil, perquè posin per escrit els seus costums.³⁰ I ells presenten una redacció encapçalada amb la data del 28 de novembre de 1272.

Per això, aquí, d'entrada sorgeix un dubte que ha donat lloc a una discussió acadèmica entre els historiadors del dret per a determinar si els notaris realment podien haver redactat els costums de la ciutat en només dotze dies, després de la celebració de la *Composició de Gallard de Josa* el dia 16 anterior.

28. L'orde del Temple fins i tot acudeix davant del papa Urbà IV entre el 1261 i el 1262, qui per la butlla del 22 d'abril de 1262 designa jutge Arnau de Peralta, bisbe de Saragossa, perquè fixi en un text escrit quins són els costums de la ciutat. Però, malgrat requerir reiteradament a la universitat municipal que presenti un text escrit d'aquests costums, el procés no es resol (Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 172).

29. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (AHCTE), «Comú», II, núm. 184 (abans núm. 23). Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 180-182.

30. Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 182.

Efectivament, s'entenia que aquesta data era la del lliurament de la primera edició del *Llibre de les costums de Tortosa* i es deduïa que el projecte de codi ja estava redactat de molt abans, perquè per la seva extensió era impossible que s'hagués fet en tan pocs dies.³¹ Finalment, Ana M. Barrero apunta, com tothom acaba acceptant, la possibilitat que aquella data inicial fos realment la del començament de la redacció del manuscrit.³²

Així i pròpiament, els notaris Tamarit i Gil devien acabar d'elaborar el seu projecte no més tard del 15 d'agost de 1273, que és quan consta que els procuradors de la ciutat el lliuren a un representat del bisbe de Tortosa per a iniciar la discussió final entre les parts litigants.³³

Sigui com sigui, aquesta primera versió dels Costums de Tortosa que s'esmenta com del 1272³⁴ és del 1273, i aleshores ja es coneix com a *Consuetudines Dertuse civitatis*.³⁵

Simultàniament a la discussió sobre els costums escrits, el 16 de maig de 1275 els dos senyors i la universitat municipal signen la carta de la Paeria per la qual, entre altres coses, s'acorda que per a jutjar causes criminals el veguer designarà quatre jutges especials (elegits entre setze candidats, quatre per cada parròquia), els quals es diran paers i les seves sentències seran inapel·lables.³⁶

Segons la sentència que es dicta el 15 de maig de 1277, totes les qüestions, objeccions i contraobjeccions que les parts presenten a aquest document són resoltes per la comissió especial arbitral elegida per ambdues parts.³⁷ En aquesta sentència es detallen les esmenes, les addicions i les supressions que s'han d'introduir en el document inicial presentat per la ciutat.³⁸

Finalment, els àrbitres són: l'esmentat bisbe Arnau de Tortosa, el canonge Ramon de Besalú (en nom de la ciutat) i Domènec de Terol (que ha substituït l'abat de

31. Aquesta és la posició inicial de Jesús Massip, que Font Rius accepta en un principi. Vegeu: Jesús MASSIP FONOLLOSA, «El manuscrit de las "Costums de Tortosa"», *La Zuda* (Tortosa), núm. 35 (1959), p. 692-693 i 698-699; Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», p. 172, i Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 168. Per la seva part, Bayerri data el *Llibre de les costums* precisament al 1272 i diu que és la seva «recensión más abreviada de 1279» (Enrique BAYERRI BERTOMEU, *Historia de Tortosa y su comarca*, vol. VIII, Tortosa, Imprenta Algueró y Baiges, 1959, p. 61).

32. Ana M. Barrero García, en la recensió crítica que va fer sobre l'article de Font «El procés de formació de les Costums de Tortosa», que ella va publicar a l'*Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid, Ministerio de Justicia), núm. XLIII (1973), p. 548-549.

33. AHCTE, «Comú», I, núm. 152 (abans núm. 9). Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 181.

34. A la qual, de fet, es remet aquesta commemoració dels set-cents cinquanta anys dels Costums tortosins.

35. De fet, l'aniversari dels set-cents cinquanta anys que es commemora correspondria al 2023.

36. Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. XIV i XXIV.

37. Vegeu-ne una àmplia descripció a Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. XVI-XXI. Josep M. FONT RIUS, «Las redacciones iniciales de usos y costumbres de Tortosa», p. 182-183.

38. Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», p. 157.

Sant Feliu, en representació de la senyoria). Publicada la seva resolució, és acceptada per ambdues parts i es procedeix a la redacció definitiva dels costums.

Aquesta tasca dura cert temps, no sabem quant. Però alguns autors afirmen que, en tot cas, l'edició del text es produeix entre el 1277 i el 1279 (en un moment indeterminat), sota el títol de *Llibre de les costums de Tortosa*. Un manuscrit del 1534, fet per Joan Amic i conservat a l'Arxiu Històric Municipal de Tortosa (avui a l'Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre), és considerat la seva edició prínceps.³⁹

2. EL CONTINGUT DELS COSTUMS

Quant al contingut dels Costums tortosins, destaquem que estan escrits en català, per la qual cosa la nostra compilació constitueix, de fet, el primer document d'aquestes característiques escrit en la nostra llengua vernacla.

L'obra, com ja he avançat, segueix l'esquema i l'estructura del Codi de Justinià, com és habitual en la tradició codificadora europea, amb nou llibres subdividits en rúbriques, i aquestes, en capítols o costums. En total són cent quaranta-dues rúbriques i mil tres-cents cinquanta costums.⁴⁰

De fet, el *Llibre de les costums de Tortosa* segueix el Codi de Justinià en el contingut, si bé aquest ordenament es divideix en dotze llibres i el de Tortosa en nou, ja que no recull les institucions dels llibres x-xii del text romà.

D'altra banda, els llibres del Codi es divideixen en títols, que equivalen a les rúbriques de Tortosa; i mentre que aquells es desenvolupen en lleis, en el cas tortosí ho fan en costums. Ambdós textos coincideixen pràcticament en el contingut de cada

39. Es considera que, al més tard, el codi tortosí es publica el 1279, perquè aquest any s'afegeix encara, i de comú acord, un costum sobre els banys a la Sentència del 1277 (Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. xiv). Però el costum 14 de la rúbrica 1 del llibre primer del codi, sobre la pena que s'ha d'imposar a l'homeier, precisament va ser aprovat el 24 de maig de 1279. Vegeu una descripció del manuscrit del 1534 a Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. xxviii-xxix, i un estudi comparatiu entre el projecte del 1272 i la publicació del 1277-1279 (segons la versió coneguda del 1534) a J. COTS GORCHS, «Les "Consuetudines Civitatis Dertuse"», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya), núm. xli (1935), p. 179-210, 297-313 i 419-458. Citem les edicions del text tortosí següents: Bienvenido OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, vol. iv, *Código de las Costumbres de Tortosa*, Madrid, Imprenta de Miguel Ginesta, 1881; Ramon FOGUET i Josep FOGUET MARSAL, *Código de las Costumbres escritas de Tortosa*, Tortosa, Imprenta Querol, 1912; i Jesús MASSIP FONOLLOSA, *Costums de Tortosa*. Oliver és qui precisament numera les rúbriques i els costums, cosa que en el text original dels Costums no hi és; Massip ho introdueix igualment en la seva edició, i és la que seguim nosaltres. Sobre el total de rúbriques i costums per llibres, vegeu Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. xix. Vegeu també: Jesús MASSIP FONOLLOSA, *La gestió de les costums de Tortosa*, Tortosa, Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, 1984, i Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Els Costums de Tortosa», a Josep M. MAS SOLENCH (coord.), *Documents jurídics de la història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Barcelona, 1991, p. 135-148.

40. Jesús MASSIP FONOLLOSA, «Introducció», p. xviii.

llibre dels que inclou el document de Tortosa a partir del llibre II de l'obra de Justinià, per bé que en aquest cas són textos més extensos (no oblidem que es tracta d'un ordenament per a tot un imperi, mentre que el tortosí regeix un municipi).

El *Llibre de les costums*, segons la que es considera l'edició prínceps, del 1534, s'inicia amb un prefaci que es titula «Memoria antiga trobada en lo principi dels originals costums». S'hi fa referència a la conquesta de la ciutat per Ramon Berenguer IV el 30 de desembre de 1148 i s'hi explica justament que el comte va atorgar als habitants de Tortosa franqueses, llibertats i costums, que recull el nou codi de la ciutat.⁴¹

El mateix codi tortosí, en la introducció del seu primer llibre, es presenta com un ordenament general de la ciutat i del seu terme, amb vigència a partir de la seva aprovació. I comença establint un ordre de prelación de fonts del dret propi pel qual els ciutadans s'han de regir:

— Els costums escrits en el *Llibre*.

— Els Usatges de Barcelona, que s'apliquen efectivament a la ciutat (no són tots, sols els que es transcriuen al final del mateix codi).

— El dret comú romà canònic.

Se segueix, en aquesta qüestió, el criteri fixat per la *Composició de Gallard de Josa*, del 1272.

En general el *Llibre de les costums* conté normes de dret públic, especialment municipal, i de dret privat, penal i processal, així com de dret mercantil marítim.

Abans, però, d'entrar en més detalls del seu contingut, diguem que és el text de dret municipal català més extens, de més alt nivell tècnic i més erudit, i que és redactat per dos notaris perfectament coneguts del dret comú en el qual s'inspiren.

Val a dir que, no obstant això i pel que sembla, Tamarit i Gil no van acudir directament al Codi de Justinià,⁴² sinó a una còpia del segle XI escrita en llengua provençal coneguda com *Lo codi*. Però, també i sobretot (no hi ha dubte), devien tenir en compte els Furs o Codi de València que Jaume I havia concedit pocs anys abans, el 1240, als seus nous súbdits valencians. Un text amb el qual hi ha un gran paral·lelisme i moltes coincidències i que caldria també analitzar degudament.⁴³

41. Josep FOGUET i Josep FOGUET MARSAL, *Código de las Costumbres escritas de Tortosa*, p. 9.

42. Vegeu l'edició d'Ildefonso L. GARCÍA DEL CORRAL, *Cuerpo de derecho civil romano*, València, Jaime Molinas, 1892, toms 4 i 5 (facsimil publicat a Valladolid per Lex Nova, SA, 1988). Nosaltres seguim aquesta edició.

43. Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», p. 159-160. D'això va parlar en el mateix seminari celebrat a Tortosa el Dr. Vicens Garcia Edo; és una qüestió tractada profusament i sòlidament documentada, en la que ha estat una llarga recerca en la seva activitat acadèmica. La seva conferència donada el dia 16 de novembre de 2022 es titulà «Fonts documentals: estructura i redacció de les Costums de Tortosa de 1272». Un exemple dels seus treballs és «El parentesco entre las costumbres

Sigui com sigui, el cas és que el dret comú és una de les fonts principals del *Llibre de les costums* i, a més, també, com hem vist, és reconegut com la seva darrera font supletòria en cas de llacunes o buits normatius en el dret propi de la ciutat.

Arribats aquí, voldria fer un repàs del *Llibre*: donar una visió general del document i destacar les institucions que em semblen més rellevants del conjunt del codi.⁴⁴ M'aturaré més en el primer llibre, en el qual es recullen els costums propis de la ciutat; dels altres llibres que segueixen, inspirats especialment en els drets romà i canònic, destacaré allò més important i les peculiaritats tortosines que he pogut observar que es mantenen malgrat l'assumpció dels nous ordenaments.

2.1. EL LLIBRE PRIMER⁴⁵

Situats, doncs, al llibre primer dels Costums, conté tretze rúbriques:

— La rúbrica 1 ja es refereix a l'ordenació de la ciutat. Es fa al·lusió als elements que la componen: murs, carrers i places, amb detalls d'algunes cases i els seus propietaris; horts, vinyes i camps del seu terme, etc. I s'insisteix que tot és tal com se'ls va concedir, per al seu ús i gaudi franc i lliure, en els sentits ampli i literal de les expressions.

A més, per a major seguretat s'especifiquen determinades càrregues de les quals estan exempts, entre les quals hi ha la de formar exèrcit i la de cavalcada. Tot, a excepció del quarantè que es pagava per la fusta («blanca de xx pams, e no de neguna altra fusta») i pel vosc dels pins que es tallaven.

---

de Lérida (1228), Valencia (1238) y Tortosa (1273)», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid, Ministerio de Justicia), núm. LXVII (1997), p. 173-188. Sobre aquesta relació, vegeu també: Arcadi GARCIA SANZ, «Privilegis de València en els Costums de Tortosa», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (Castelló de la Plana), vol. 76, núm. 1-4 (2000), p. 23-36; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Las costumbres de Tortosa y los Fori/Furs de Valencia», a *Costums de Tortosa*, Tortosa, UNED, 1979, p. 119-286; i Jesús MASSIP FONOLLOSA, «La relació entre Costums de Tortosa i Furs de València», *Revista de Catalunya* (Barcelona, Fundació Revista de Catalunya), núm. 19 (maig 1988), p. 58-70. Tot i que no és el nostre objectiu comparar els codis tortosí i valencià, per a algunes referències que farem seguim l'edició de Germà COLÓN DOMÈNECH, Arcadi GARCIA SANZ i Vicens GARCIA EDO, *Furs de València*, 10 vol., Barcelona, Barcino, 1970-2007. Això no obstant, cal observar: primer, que el text valencià es divideix també en nou llibres i, aquests, en rúbriques, com el de Tortosa (si bé en aquest ordenament es parla de costums i en el de València, de furs); i que llibre per llibre de cada codi, l'estructura i les semblances són considerables, encara que no absolutes.

44. Vegeu també la síntesi que Bayerri fa del conjunt del *Llibre*, sobretot pel que fa a l'aspecte públic i l'ordenació judicial (Enrique BAYERRI BERTOMEU, *Historia de Tortosa y su comarca*, vol. VIII, p. 61-152).

45. El llibre primer del Codi de Justinia conté diversos títols sobre la fe catòlica, l'Església, l'organització política de l'Imperi i l'organització de la justícia. Certament, segueix més, quant al seu contingut, bé que des d'un vessant municipal, el llibre primer dels Furs valencians.

És important destacar que els veïns de la ciutat poden fins i tot vendre els seus immobles sense cap càrrega ni obligació, cosa impensable en els dominis veïns, per exemple. A això, hi hem d'afegir les llibertats de caçar i pescar, de navegar pel riu i pel mar, i de produir sal.⁴⁶

El segon bloc d'aquesta rúbrica ja confirma que a Tortosa s'impartirà la justícia entre particulars, en tota causa civil i criminal, i que l'administraran conjuntament la cúria judicial senyorial i els prohoms de la ciutat; més endavant ja es concreta que seran dos prohoms.⁴⁷

És peculiar el costum que disposa que, abans de processar algú penalment, s'ha de presentar el cas als prohoms perquè ells ho autoritzin; i això és així en tots els casos, la qual cosa comporta un control més ferri sobre l'activitat del jutge senyorial.⁴⁸

També, com és habitual en aquesta època, es declara que no s'apliquen les ordalies o judicis de Déu, com són: fer batalla (el duel), reptar ningú, els judicis d'aigua freda i ardent, etc.⁴⁹

Es manté el càstig de seixanta sous o la pèrdua subsidiària de la mà dreta a qui amenaci altri amb arma blanca.⁵⁰

I, en tot cas, es nega el dret de venjança, ja que es prohibeix a tota persona sense autoritat, que detingui o arresti ningú.

També es diu que, per costum, a Tortosa qui mata una persona ha de ser condemnat a mort, sempre que no hagi estat en legítima defensa; però hi ha dues excepcions: que sigui dels Montcada o membre de l'orde del Temple i que sigui jueu o sarraí. En aquests casos, la mort es compensa amb una suma de diners: en el primer supòsit, perquè així ho disposen els Usatges de Barcelona;⁵¹ i en el segon, perquè, com s'afirma, és el costum de la ciutat.⁵²

46. Costums 1-8.

47. Costums 9 i 10. Coincideix amb els Furs de València, rúbrica I, llibre III, fur VI.

48. Costum 11.

49. Costum 12.

50. Costum 13.

51. L'usatge 2, «Homicidium», disposa que aquest delictes ha de ser «segons leys e costums jutjats e esmenats o venjats». El 5, «De vasvessor», assenyala: «De vasvessor qui ha sinc cavallers, per mort de aquell, esmen sexanta onças de or de cuyt, e per nafra trenta onças. E si ha mes cavallers, cresca la composicio segons lo nombre de cavallers. Qui cavaller, empero, occiura, don en compositio dotze onças de or. Qui'l nafrara, axi per una nafra com per moltas, esmen-li sis onças de or». El 8, «Filius autem militis», diu: «Fill de cavaller sie esmenat aixi com son pare fins a trenta anys; d'aquí avant axi com pages, sino será fet cavaller». I l'usatge 101, «De compositio», estableix: «De la compositio de tots homens qui seran morts, los fills o los proïsmes als quals se esguarda legitima successio de pendre la heretat, poden accusar lo culpable o lo homeyer, e indubítadament hagan poder de perseguir-lo. E si ho faran, hagan la compositio de l'homicidi, axi com jutjat los sera, segons las leys e segons las cotumas de aquesta terra».

52. Costum 14.

Altres costums són, per exemple:

- a) Tota pena corporal s'ha d'executar a la ciutat.
- b) La presó és de la ciutat.
- c) S'ha de concedir protecció a tot mercader foraster.
- d) El municipi pot imposar els tributs que consideri necessaris i es reconeix un procediment de cobrament especial.
- e) També han de contribuir a les càrregues de la ciutat els cavallers, els jueus i els sarraïns per raó dels immobles que hagin adquirit a Tortosa.
- f) Per a l'administració de la hisenda municipal es poden elegir uns procuradors especials, tants com sigui necessari.
- g) Per acabar, es prohibeix alienar els béns i drets de la Universitat si això perjudica els ciutadans i el municipi.⁵³

— La rúbrica 2:

- a) Concedeix el dret de pastura per als ramats, sense que ningú ho pugui impedir.
- b) Autoritza el lliure trànsit pels camins del terme.
- c) Reconeix el dret a disposar del terme i dels seus camins per a qualsevol finalitat i sense destorb, sempre que se'n faci un bon ús i no es danyin les finques particulars.
- d) Tots els carrers i els abeuradors han de ser mantinguts i, si es dona el cas, reparats a càrrec del veguer (la senyoria) i els ciutadans.
- e) Recull el dret d'aprofitar les aigües del riu i del mar, sempre que això no impedeixi la lliure navegació.⁵⁴

— La rúbrica 3 s'ocupa de la cort o cúria judicial de Tortosa, de la «usança» que se segueix a la ciutat, i disposa:

- a) El seu titular, que ja s'anomena «veguer», ha d'administrar justícia a tots, cristians, jueus i sarraïns; i sempre ha de jurar el càrrec, que farà bé i lleialment segons els Costums de Tortosa.
- b) El veguer compta amb l'ajut i auxili del saig en les seves actuacions judicials.
- c) S'hi inclouen unes disposicions processals, d'ordenació en la tramitació de les causes judicials.
- d) Els reus tancats a la presó no han de pagar res per aquesta raó.
- e) A la «Çuda» hi ha tres presons: una per als condemnats a mort, mutilació o pèrdua d'un membre; una altra per als detinguts per amenaces i altres delictes menors que hagin de ser castigats amb multes, i la tercera per als deutors que no tornen els crèdits rebuts (per bé que poden transitar pel castell i no han d'estar sempre reclosos).

---

53. Costums 15-22.

54. Cinc costums.

f) De manera excepcional, també existeix una presó de dones, encara que és dins la casa del porter del castell, segurament en una habitació habilitada a aquest efecte (a l'entrada de la «Çuda»).

g) Els detinguts per deutes que donin fiança suficient per a les seves possibles responsabilitats queden alliberats de la presó mentre es resol la reclamació que els afecta.

h) Cada dia s'administra justícia (excepte els dies festius), des del matí fins a la nit.

i) El veguer, com a jutge, té agutzils que van amb el seu uniforme i el seu bastó.

j) Es regula extensament el procediment per a l'execució de deutes, l'embargament i la venda dels béns del deutor, el concurs de creditors i l'ordre de pagament, la dació de béns per part del deutor, etc; tot sempre sota la supervisió dels prohoms.⁵⁵

— La rúbrica 4 es refereix a l'escrivà de la Cort, probablement notari de professió, i diu:

a) És l'encarregat d'aixecar acta de tota actuació judicial en un llibre específic «de la Cort» i de redactar les sentències judicials «en publica forma e en pergami».

b) També ha d'escriure les actes relatives al nomenament de tutors i curadors, així com les de les vendes fetes en execució de sentència.⁵⁶

c) Els últims costums o capítols d'aquesta rúbrica tracten de la condició de tortosí: és ciutadà de Tortosa tothom que ha nascut a la ciutat, o que almenys hi ha viscut un mínim de deu anys.

d) També ho pot ser un estranger que arriba a la ciutat, s'hi instal·la i s'hi casa.

e) En canvi, sols té la condició d'«habitador» qui no és ciutadà però ve a Tortosa i s'hi queda un bon temps.⁵⁷

— La rúbrica 5 ja s'ocupa de les causes judicials que se segueixen davant la cúria i els prohoms. En general, aquesta rúbrica s'ocupa de l'execució de les resolucions judicials i destaca que al condemnat o demandat que perd un plet, se li imposen les costes judicials, xifrades en la cinquena part del que es demana o del valor econòmic del litigi.⁵⁸

— La rúbrica 6 es refereix a les fermances judicials. És típic del dret català que el litigant que compareix en un judici o que l'inicia, forçosament ha de depositar una

55. Divuit costums.

56. Tretze costums.

57. Costums 14 i 15.

58. Mentre que a la resta del país és un terç. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. II, p. 1124-1128.

fiança de dret per a respondre de les seves possibles responsabilitats si perd el litigi. A Tortosa queden alliberats d'aquest deure en causes civils el pupil menor d'edat (en aquest cas, dipositarà la fiança el seu pare o el seu tutor) i els que exerceixen de jutges o advocats (si ells ho volen). Encara hi ha una excepció objectiva: quan algú és acusat de «mort, o a truncació, o a taylament de membre, o sera demanat que estia a talió per qualque injuria que aje feyta»; en aquests casos, el delinqüent ha de ser detingut i ha d'estar a la presó fins que sigui jutjat.⁵⁹

— La rúbrica 7 tracta de qüestions merament processals, relatives a la presentació de les demandes i les possibles reconvençions.⁶⁰

— La rúbrica 8 és més interessant, ja que, per exemple, disposa que tot lladre, heretge, sodomita, lladre d'horts i vinyes, o de bestiar, si és descobert cometent el delicte, pot ser detingut immediatament pel perjudicat, amb armes o sense, i aquest és eximit de responsabilitat penal si el delinqüent mor accidentalment quan el deté. No obstant això, s'afirma que el detingut ha de ser lliurat a la cúria per a ser jutjat i es prohibeix a l'afectat que faci justícia pel seu compte.⁶¹

— En la rúbrica 9 es prohibeix a tot jueu i sarraí tenir serfs i treballadors cristians. De manera semblant, se'ls prohibeix tenir nodrisses cristianes per als seus fills. I també es regula tot el relatiu al seu vestuari i als senyals que han de dur a la roba, així com la manera de tallar-se els cabells, i se'ls prohibeix de dur anells d'or i pedres precioses. Fins i tot s'estableix que, en un litigi mixt, jueus i sarraïns han de seure en posicions inferiors respecte dels cristians.⁶²

— La rúbrica 10, que continua l'anterior, permet que els captius sarraïns de cristians es puguin batejar, sense que això suposi la seva llibertat, és a dir, segueixen en captivitat. L'excepció són els captius de jueus, que si es bategen queden lliures, per bé que han de pagar dotze sous i mig com a redempció.⁶³

— La breu rúbrica 11 conté disposicions prou diverses: tota nova disposició normativa que es publiqui a partir de l'aparició d'aquest codi tindrà efecte de futur, és a dir, no afectarà mai cap situació anterior (fa esment de «constitucions»); tot privilegi reial o senyorial sols s'entendrà segons «les lletres contendran», i es fa una referència

59. Catorze costums.

60. Quatre costums.

61. Tres costums.

62. Cinc costums. Vegeu Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. 1, p. 299-347.

63. Un llarg costum. Vegeu la nota anterior.

general als pesos i les mesures vigents a Tortosa, que són els únics aplicables a la ciutat i el seu terme.⁶⁴

— La rúbrica 12 proclama la nul·litat de tot acte i resolució judicial dictats per error o amb proves falses.⁶⁵

— L'última rúbrica d'aquest llibre primer, la 13, amb un sol costum, disposa que, iniciada una causa, mentre es tramita no pot variar el seu objecte.

2.2. EL LLIBRE SEGON⁶⁶

El llibre segon del codi tortosí, amb divuit rúbriques, tracta de qüestions judicials i altres de dret privat (filiació, successions, dret d'aliments dels fills, etc.):⁶⁷

— La rúbrica 1 s'ocupa de la prova documental en tota causa judicial: segons escriptures públiques (definides como les fetes per un escrivà públic amb dos testimonis, o bé per jutges o àrbitres) i segons actes privats.⁶⁸

— La rúbrica 2 tracta de les possibles reclamacions judicials dels fills contra els seus pares (amb l'autorització prèvia del veguer), i dels serfs alliberats o els fills d'aquests contra el seu senyor.⁶⁹

— La rúbrica 3 recull el costum de Tortosa segons el qual tothom (home o dona) pot enfranquir els seus serfs (si es vol, amb subjecció a una redempció econòmica), tot mantenint certs drets successoris sobre ells.⁷⁰

— La rúbrica 4 es refereix a les convinences econòmiques, que no poden vulnerar els costums. Es prohibeix fer-les entre si i per a les seves activitats a: carnisers, peixaters, fusters, ferrers, pel·leters i tots els menestrals, corredors i similars, i mercaders

64. Tres costums.

65. Quatre costums.

66. El corresponent del text justinianeu també tracta del procediment judicial. El codi tortosí no té la mateixa extensió, però inclou institucions que es troben en el text romà. I són considerables les equivalències amb el llibre segon dels Furs de València, que es divideixen en disset rúbriques.

67. Equival al llibre segon del Codi de Justiniana.

68. Quatre costums. L'usatge 89 de Barcelona, «Accusatores», ja estableix que «dos o tres testimonis bastan a provar tots negocis».

69. Quatre costums.

70. Dos costums.

(si és per a defraudar els seus clients). La mateixa rúbrica també regula les activitats de muntanya, com la fabricació de la brea i del quitrà, així com l'activitat de la fusta (que s'ha de serrar d'acord amb la Lluna —minvant).⁷¹

— La rúbrica 5 tracta de les transaccions i les composicions judicials per a resoldre litigis.⁷²

— La rúbrica 6 es limita breument a reconèixer que un error en els comptes (econòmics) es pot resoldre, llevat que l'hagi comès algú expressament.⁷³

— La rúbrica 7 s'ocupa de l'advocacia, que poden exercir homes majors d'edat (de més de vint-i-cinc anys), catòlics i degudament formats (no poden fer d'advocats els apòstates, els heretges i les dones).⁷⁴

— En la rúbrica 8 es refereixen els fets punibles que impliquen infàmia per als causants, els quals per aquesta raó són marcats físicament: el robatori, l'homicidi, les lesions greus i altres que es castiguen fent córrer els reus pels carrers, nus i escridassats (com l'adulteri).⁷⁵

— La rúbrica 9 tracta extensament de l'ofici de procurador com a representant judicial i fixa un ampli règim d'incompatibilitats entre el representant i els seus representats. En tot cas, es prohibeix a les dones exercir aquest ofici.⁷⁶

— La rúbrica 10 es limita a prohibir a tota persona la cessió dels seus drets i accions a algú «pus poderos de si, en oficis o en senyoria» que pugui exercir-los abusivament.⁷⁷

— La rúbrica 11 es refereix al dret d'aliments i a qui els pot reclamar; i també, en termes generals, a com cal pagar els deutes a un creditor.⁷⁸

71. Vint-i-dos costums.

72. Nou costums.

73. Dos costums.

74. Quatre costums.

75. Set costums.

76. Setze costums.

77. Dos costums.

78. Dotze costums.

— La rúbrica 12 declara la nul·litat de tot acte amb efectes jurídics fet per por «de mort o per turment de cors».⁷⁹

— La rúbrica 13 prohibeix l'engany en tot negoci o acte jurídic.⁸⁰

— La rúbrica 14 tracta del dret del menor de vint-i-cinc anys a la restitució «in integrum» en tot acte o negoci jurídic que afecti els seus béns i drets; i, a més, fixa la majoria d'edat penal en deu anys i mig i permet a tot home major de vint anys i dona major de divuit administrar els seus béns sense curador si així ho autoritza el jutge.⁸¹

— La rúbrica 15 protegeix els pupils de la mala gestió dels seus patrimonis pels seus tutors i curadors, amb el dret a la restitució corresponent, si escau.⁸²

— La rúbrica 16 promou el judici arbitral com a alternativa a la via judicial ordinària, amb uns àrbitres designats pels litigants, els quals han d'acceptar la seva resolució en tot cas, sota pena en cas d'incompliment.⁸³

— La rúbrica 17 tracta del dipòsit de béns en poder de navegants, taverners i hostalers, i de la seva responsabilitat en la custòdia; a més, es diu que no és taverner el que ven el vi de la seva collita, ni es considera hostaler qui allotja parents o amics a casa seva (sols ho és qui ho fa a canvi de diners).⁸⁴

— I la darrera rúbrica, la 18, regula el jurament de calúmnia en tota actuació judicial civil i criminal (ordena el càstig dels que juren en fals testimoni o neguen algun dret de la senyoria).⁸⁵

79. Sis costums.

80. Quatre costums.

81. Dotze costums.

82. Tres costums.

83. Onze costums.

84. Vuit costums.

85. Onze costums.

2.3. EL LLIBRE TERCER⁸⁶

El llibre tercer dels Costums conté setze rúbriques que en conjunt regulen sobretot el procediment judicial, a més d'altres qüestions menors i alienes a l'administració de justícia.⁸⁷ Així:

— La rúbrica 1, «De iudiciis», regula la tramitació de les causes civils i criminals; entre altres coses:

a) Es diu que jutjaran el veguer i dos prohoms elegits pel mateix oficial senyorial. Aquests prohoms han de ser ciutadans majors d'edat (són incapaços els sords, els bojos, els infames per sentència judicial, els serfs i les dones) i ells coneixeran de la causa i dictaran la sentència (sense la intervenció del veguer).

b) Les sentències poden ser verbals en els processos per un valor o una quantia econòmica inferior a dos morabatins.

c) Es diu qui és incapaç per a intervenir en un judici: els menors d'edat, els muts, els bojos, els religiosos —sense autorització del seu prior—, els sords, els excomunicats, etc.

d) Es defineixen les excepcions dilatòries i peremptòries.

e) Es defineixen i es regulen diversos tipus de jutges delegats.⁸⁸

— Les rúbriques 2 i 3 es refereixen brevíssimament al fet que ningú pot ser obligat a demandar o denunciar ningú, però si ho fa ha de seguir el plet fins que es dicti la sentència.⁸⁹

— Les rúbriques 4, 5 i 6 segueixen ocupant-se de qüestions processals: respectivament, les dilacions, els dies feriatos —en què se suspèn la tramitació: els mesos de juny, per la sega, i de setembre, per la verema— i la competència del jutge ordinari de Tortosa per a atendre tota causa que es plantegi davant la seva cúria, fins i tot sobre els cavallers i respecte dels jueus.⁹⁰

---

86. En aquest cas, podem dir el mateix que respecte del llibre segon sobre la relació i la coincidència entre el text romà i el de Tortosa; fins i tot, el primer títol i la primera rúbrica tenen la mateixa denominació, «De iudiciis». En canvi, el codi tortosí segueix pràcticament l'esquema i el contingut dels Furs de València en el seu llibre tercer (tot i que aquest es divideix en vint-i-dues rúbriques).

87. En termes generals, coincideix amb el llibre tercer del text justinianeu.

88. Són trenta-sis costums.

89. En total són tres costums.

90. Tretze costums.

— Les rúbriques 7 i 8 es refereixen a reclamacions: de drets successoris, la primera, i de béns ocupats o posseïts per altres, la segona, la qual també reconeix la prescripció adquisitiva de trenta anys.⁹¹

— La rúbrica 9 s'ocupa del dret d'usdefruit: objecte, durada, fruits i drets de l'usufructuari.⁹²

— La rúbrica 10 regula el servei de clavegueram de la ciutat i la recollida d'aigües pluvials i residuals.⁹³

— La rúbrica 11 és important perquè tracta àmpliament de les servituds urbanes i rústiques. És un cos normatiu exclusiu de Tortosa i el seu territori, i constitueix una excepció respecte de la resta del país, on regeixen les conegudes *Ordinacions d'En Sanctacília*.⁹⁴

Segueixen cinc rúbriques ben diverses i diferents entre si quant a l'objecte:

— La rúbrica 12 es refereix al furt, la rapinya, les injúries i els danys causats en béns aliens. En cada cas es preveu el càstig corresponent.

— La rúbrica 13 s'ocupa de la partició d'una herència i els seus efectes en béns de tota naturalesa.

— La rúbrica 14 tracta breument de les demandes col·lectives i els efectes que hi té el fet que alguns dels demandants abandonin el procés.

— La rúbrica 15 estableix la norma que sols es pot reclamar un bé que realment existeix.

— I la rúbrica 16 regula el joc; de fet, es prohibeix donar penyores en garantia de deutes i de la seva execució judicial.⁹⁵

---

91. Són catorze costums. Respecte de la prescripció adquisitiva o usucapió, se segueix el criteri de l'usatge 156 de Barcelona, «Omnes cause».

92. Disset costums.

93. Quatre costums.

94. Són trenta-un llargs costums. Les *Ordinacions* es troben publicades a *Constitutions y altres drets de Catalunya*, Barcelona, Casa de Joan Pau Martí y Joseph Llopis Estampers, 1704, vol. II, llibre IV, títol II, p. 93-98.

95. Trenta-quatre costums.

2.4. EL LLIBRE QUART⁹⁶

El llibre quart del codi de costums també té un contingut de naturalesa diversa:⁹⁷

— La rúbrica 1 obliga a tot deutor a pagar el seu deute, disposa que tota demanda ha d'exposar clarament què es demana i prohibeix als escrivans que requereixin als cristians el seu jurament de compliment en els crèdits atorgats per sarraïns i jueus.⁹⁸

— Les rúbriques 2, 3, 4 i 5 regulen les condicions a les quals es poden subjectar els contractes i negocis jurídics (alhora, prohibeixen el suborn dels jutges, així com el xantatge a una dona per a tenir relacions sexuals amb ella).⁹⁹

— Mentre que les rúbriques 6 i 9 es refereixen al règim d'obligacions i a la seva execució judicial, la 7 reconeix i defensa els drets de la dona davant la mala gestió econòmica del marit¹⁰⁰ i la 8 declara la responsabilitat personal de tot individu en el règim d'obligacions, encara que estigui subjecte a la potestat d'altri si qui ha actuat ho ha fet en nom del seu senyor.¹⁰¹

— Les rúbriques 10, 11 i 12 s'ocupen dels mitjans de prova documental i testifical amb cert deteniment.¹⁰² En el segon cas, destaquen aquests preceptes: dos testimonis són suficients; no poden testificar ni les dones, ni els bojós, ni els captius, ni els nois menors de catorze anys en processos civils i els de menys de vint en els criminals, etc.; les dones sols ho poden fer si no hi ha cap altre testimoni, però ho fan a la Cort —com els homes— si són mercaderes, i de casa seva estant si no ho són (s'hi traslladarà el jutge); el nombre de testimonis necessaris canvia segons l'ètnia del denunciat o del denunciant; i si es denuncia un jueu o un sarraí per haver tingut relacions amb una cristiana, per a provar-ho n'hi ha prou amb el testimoni d'un cristià.¹⁰³

96. El *Llibre de Tortosa* comença amb una rúbrica que correspon al títol II del text romà. El llibre quart del text valencià també té vint-i-quatre rúbriques, tot i que no totes coincideixen amb el text de Tortosa, però l'estructura i les institucions que s'hi tracten són les mateixes.

97. Coincideix amb el corresponent del text de Justiniana.

98. Quatre costums.

99. Vint costums.

100. Vint-i-quatre costums.

101. Sis costums.

102. Cinquanta costums.

103. Un cristià ha de provar una demanda contra un jueu amb dos jueus, o un cristià i un o més jueus; un jueu l'ha de provar contra un cristià amb dos cristians, o amb un cristià i un o més jueus; un cristià l'ha de provar contra un sarraí amb dos sarraïns o més; i un sarraí, per a provar-la contra un cristià, necessita dos o més cristians (*Llibre de les costums de Tortosa*, llibre IV, rúbrica 11, costums 27-29).

— La rúbrica 13 permet al creditor executar les penyores que pugui tenir del deutor, en cas d'impagament del crèdit; la rúbrica 14 regula la «carta de deute» de dèbit i els seus efectes fins a la liquidació de l'obligació en qüestió, i la rúbrica 15 es refereix a la compensació de deutes com a mitjà de pagament.¹⁰⁴

— La rúbrica 16, per la seva part, prohibeix la usura a tot cristià: «[...] cristians en Tortosa ne en sos termens, no deuen prestar a logre ne a usura». I, si es fa, el contracte en qüestió, així com les seves pròpies garanties, queden sense efecte.

— Les rúbriques 17-23, 25 i 26 regulen els contractes: de dipòsit i comanda, de comodat, de mandat, de societat o de «companya», de compravenda, de lloguer i d'emfiteusi, règim contractual inspirat en el dret romà.¹⁰⁵

— I, per acabar, la rúbrica 24 tracta de les fires i el mercat de Tortosa, respecte als quals reconeix que tot ciutadà i habitant de Tortosa pot recórrer lliurement i franca la ciutat i els seus termes amb les seves mercaderies, i que a la ciutat els divendres de cada setmana (si no és dia festiu; i, si ho és, aleshores es fa el dijous) se celebra el mercat, on els tortosins poden vendre i comprar els seus productes i les seves mercaderies lliurement.¹⁰⁶

2.5. EL LLIBRE CINQUÈ¹⁰⁷

El llibre cinquè dels Costums manté una relativa unitat temàtica. De fet, regula dos àmbits molt definits vinculats a la família: el règim econòmic matrimonial i les institucions de la tutela i la curatela.¹⁰⁸

2.5.1. *El règim econòmic matrimonial*

— A Tortosa coexisteixen dos règims econòmics matrimonials, segons la rúbrica 1:

a) El règim dotal romà, i així els Costums tracten: dels contractes d'arres i d'esposalles; del sistema dotal estricte i de l'escreix (o donació per raó de les noccs a favor

104. Quinze costums.

105. Cent trenta-quatre costums.

106. Dos costums.

107. El títol i romà i la rúbrica 1 de Tortosa tracten primer de les esposalles i de l'esponsalici. I de manera semblant ho fa el text valencià, per bé que el seu llibre v conté sis rúbriques.

108. Segueix en els mateixos termes el llibre v del Codi de Justinia.

de la dona verge), i de la seva restitució en cas de no tenir descendència; de la quarta falcídia en cas de mort del marit, si l'esposa no havia aportat cap dot al matrimoni; de la cessió als fills dels drets dotals i d'escreix de la dona premorta, i de la hipoteca legal sobre el patrimoni del marit en garantia dels drets de l'esposa.

b) El règim conegut com a «mig per mig» o, també, «agermanament». És un règim comunitari, incompatible amb el dot. De fet, el terme *agermanament* es refereix a l'associació, la societat o la companyia¹⁰⁹ econòmica matrimonial que creen els cònjuges, que implica que tots dos adquireixen a parts iguals tot el que tenen i poden tenir en el futur mentre duri el matrimoni (després la comunitat es dissol i s'ho adjudiquen tot a parts iguals, un cop pagats els possibles deutes que quedin). Els vestits dels esposos i altra roba de l'aixovar (com ara els llençols que són d'ella) són l'únic que queda exclòs d'aquesta comunitat.¹¹⁰

Val a dir que es declara que una dona donzella, una vídua «ne altra fembra», no poden ser forçades a casar-se amb qui no vulguin.¹¹¹

— La rúbrica 2 s'ocupa de l'usdefruit vidual; i la 3, del contingut i l'administració del dot.¹¹²

— La rúbrica 4 tracta de les donacions entre els cònjuges, incloent-hi l'usdefruit vidual mentre el cònjuge sobrevivent no contregui un nou matrimoni. En aquesta rúbrica també s'ordena la pèrdua de l'escreix per l'esposa en cas que es prostitueixi.¹¹³

— La rúbrica 5 es refereix a la restitució de l'aixovar de la dona morta, salvant el dret del marit a retenir-lo tot, amb els seus fruits, durant un any i mig des del traspàs d'ella.¹¹⁴

2.5.2. *La tutela i la curatela: els Costums se n'ocupen amb les rúbriques 6 i 7*

Els Costums distingeixen amb amplitud les classes de tutoria i curatela: la testamentària, la legítima i la dativa (judicial). La mare i l'àvia poden exercir aquestes funcions. A més, la dona pot designar tutors i curadors en els seus actes de darrera voluntat.

109. Els mateixos costums usen també aquestes expressions (*Llibre de les costums de Tortosa*, llibre v, rúbrica 1, costums 20 i 21).

110. Vint-i-un costums.

111. *Llibre de les costums de Tortosa*, llibre v, rúbrica 1, costum 11.

112. Dotze costums.

113. Quatre costums.

114. Vint-i-quatre costums.

En tot cas, els tutors i curadors sempre han de ser elegits entre els parents paterns i materns més pròxims. I es regulen les seves atribucions i competències, a més del deure de dipositar una fiança en garantia de les seves responsabilitats.

Després s'estableixen les condicions i les excepcions per a exercir aquests càrrecs, així com els casos en què els designats es poden excusar. Destaquem que es defineix com a *pupíl* (i subjecte a tutela) el noi menor de catorze anys i la dona de menys de dotze; després passen a tenir curador. També es tracta del curador de persones discapacitades o desaparegudes («als furiosos e als orats, e als prodigos»).

2.6. EL LLIBRE SISÈ¹¹⁵

En el llibre sisè el contingut és també molt divers:

— La rúbrica 1 es refereix als serfs o esclaus, que es defineixen com a coses i s'equiparen amb mobles o ramats. També es diu que tot robatori fet per un serf, una dona, un fill o un captiu, ha de ser castigat pel senyor, el marit, el pare, l'avi, etc., del reu. I ho ha de ser amb penes lleus si el reu és un familiar, però si és un serf o un captiu, pot ser castigat amb assots, cremat untat amb sagí o mutilat segons la naturalesa del fet. Així mateix, es recull el cas de la captiva sarraïna que queda embarassada d'un cristià: el seu fill o filla haurà de ser batejat. En tot cas, es protegeix la propietat del senyor del serf o captiu, i es compensa qui el trobi després de fugir.¹¹⁶

— La rúbrica 2 regula com els germans s'han de repartir els béns rebuts dels pares.¹¹⁷

— La rúbrica 3 tracta de qui pot fer testament i qui no. Així, no poden atorgar-lo: els homes menors de catorze anys i les dones de menys de dotze; el fill subjecte a l'autoritat del pare de família sense el seu permís; el «furios», el boig, el fill pròdig, el mut i el sord, si no saben escriure; els condemnats a mort per delictes que comporten la confiscació dels seus béns, els monjos i els canonges regulars, i els captius.¹¹⁸

---

115. El títol corresponent del Codi de Justinià tracta del mateix tema que la rúbrica 1 del *Llibre de Tortosa*. El text de València conté també onze rúbriques, amb algunes diferències quant a les seves institucions.

116. Dinou costums. La recompensa a favor de qui deté un serf fugitiu ja apareix en la carta de poblament del 1149; ara la recompensa és de mig morabatí si és trobat a la zona entre el riu Ebre i Ulledecona i de dos morabatins si es troba en la zona que hi ha entre el riu Ulledecona i Júcar (al regne de València).

117. Set costums.

118. Cinc costums.

— La rúbrica 4 s'ocupa del testament i les seves característiques:

a) El testador ha de designar un hereu o diversos, i si el causant reparteix els seus béns entre diverses persones, aleshores no cal instituir hereu.

b) Es fixa la llegítima: la tercera part dels béns del causant, un cop pagats els seus deutes, si el causant té quatre o menys fills; i la meitat si són més de quatre.

c) Calen dos testimonis per a atorgar testament, sempre homes.

d) Es distingeixen els testaments notariais obert i tancat.

e) S'admet el testament sacramental fet sense la intervenció d'un escrivà: cal que hi hagi dos testimonis, els quals tenen sis mesos, després de la mort del causant, per a acudir davant dels jutges, el veguer i un escrivà públic per a declarar la voluntat de la persona difunta sota jurament.¹¹⁹

— La rúbrica 5 ja es refereix a la institució d'hereu. Es reconeix que tothom és lliure de designar hereu a qui vulgui, mentre sigui catòlic i pugui rebre el seu patrimoni (a excepció dels fills adulterins, incestuosos o «nefandíssim»). També es reconeix el dret del testador a designar substituïts de l'hereu, així com el dret d'acréixer la quota hereditària d'un hereu per la mort sense descendents d'un altre dels cridats.¹²⁰

— La rúbrica 6 tracta del «iure deliberandi» dels hereus instituïts, amb el coneixement previ del patrimoni i els possibles deutes del causant;¹²¹ i la rúbrica 7 es refereix a la renúncia a l'herència.¹²²

— La rúbrica 8 s'ocupa:

a) Del desheretament:

• Dels fills o dels nets en determinats casos: per maltractaments físics; per injuriar-los o deshonrar-los; per acusar-los de fets criminals (excepte la lesa majestat, l'heretgia o altres fets que afectin la universitat municipal); per intentar-los enverinar o enganyar-los amb el concurs de metziners; per intentar matar-los; per demandar-los i causar-los grans perjudicis; per no finançar-los en cas que els pares tinguin deutes i hagin de respondre per ells; per impedir-los fer testament; per ser lluitadors amb bèsties sense el permís patern; en el cas de la filla menor de vint-i-cinc anys, per rebutjar contreure el matrimoni concertat pel seu pare; per tenir relacions amb el cònjuge de la persona a la qual hauria de succeir, i per negar-se a treure de la captivitat el possible causant.

---

119. Trenta-quatre costums.

120. Cinc costums.

121. Vuit costums.

122. Quatre costums.

- Dels progenitors, en supòsits similars als anteriors i, especialment, quan els progenitors són heretges, renegats, jueus o sarraïns.

- Dels fills adulterins, incestuosos o nats d'unions «nefandes», ja que és nul tot testament que els designa.

b) De les classes de filiació: legítima matrimonial, il·legítima, adoptiva i per arrogació, amb els seus efectes segons el dret romà.¹²³

— La rúbrica 9 s'ocupa dels llegats i fideïcomisos.¹²⁴

— La rúbrica 10 s'ocupa de la successió intestada i els hereus legítims, que són els parents més pròxims per consanguinitat o col·laterals segons el grau més pròxim, i la vídua (mentre no contregui un nou matrimoni), i a falta de tots l'herència passa a la senyoria.¹²⁵

— I la darrera rúbrica, l'11, refereix el cas de premoriència del fill cridat a succeir els mateixos progenitors, i el destí del patrimoni familiar en aquest cas.¹²⁶

2.7. EL LLIBRE SETÈ¹²⁷

El llibre setè conté deu rúbriques:

— La rúbrica 1 es refereix a la prescripció adquisitiva o usucapió i les seves condicions; en tot cas, cal la possessió ininterrompuda de tres anys en el cas de béns mòbles i de trenta en el d'immobles.¹²⁸

— La rúbrica 2 tracta dels actes i resolucions judicials, especialment de les sentències i interlocutòries. S'admet que siguin verbals si la quantia del plet és inferior a dos morabatins; en els altres casos, les actuacions han de ser escrites.¹²⁹

123. Set costums.

124. Dinou costums.

125. Tres costums.

126. Tres costums.

127. Coincideix en part amb el correlatiu del text justinianeu (que també és molt més extens). I, amb onze rúbriques, hi ha també una gran coincidència amb el llibre corresponent dels Furs valencians.

128. Deu costums.

129. Tretze costums.

— La rúbrica 3 s'ocupa de l'execució de les sentències definitives i dels possibles motius d'oposició, com ara el de cosa jutjada.¹³⁰

— La rúbrica 4 fa referència als efectes de les sentències (no danyar ni perjudicar tercers) i a la manera com s'han de decidir d'acord amb el que es discuteix (no sobre altres aspectes).¹³¹

— La rúbrica 5 al·ludeix als casos judicials guanyats per algú basant-se en proves testificals o documentals falses, i a com i en quin termini s'han de denunciar (tres anys des que es dicta la resolució).¹³²

— La rúbrica 6 s'ocupa de la confessió en judici i dels seus efectes segons el seu sentit.¹³³

— La rúbrica 7 tracta del recurs d'apel·lació en causes civils, que s'ha de presentar en el termini de deu dies des que es dicta i davant de dos o tres ciutadans designats a aquest efecte (un recurs que no regeix contra les sentències d'àrbitres).¹³⁴

— La rúbrica 8 s'ocupa de l'abandonament de béns per un deutor demandat.¹³⁵

— La rúbrica 9 regula l'embargament de béns d'un deutor a favor dels creditors perquè puguin cobrar els deutes.¹³⁶

— I la rúbrica 10 tracta del privilegi de la senyoria de confiscar béns d'un ciutadà de Tortosa si és heretge o ha comès un delicte pel qual ha de ser jutjat (en remissió a la Sentència de Flix, del 1241). En els altres casos, no ho pot fer sense l'autorització dels ciutadans.¹³⁷

130. Deu costums.

131. Set costums.

132. Un llarg costum.

133. Tres costums.

134. Vint costums.

135. Dos costums.

136. Quatre costums.

137. Tres costums.

2.8. EL LLIBRE VUITÈ¹³⁸

El llibre vuitè inclou també una barreja de costums, tots de l'ordre civil, regulats en onze rúbriques:

— La rúbrica 1 es refereix a la protecció de la propietat privada i la seva possible defensa judicial.¹³⁹

— La rúbrica 2 regula l'interdicte possessori respecte de béns mobles i immobles.¹⁴⁰

— La rúbrica 3 tracta de la possessió de béns en precari.¹⁴¹

— La rúbrica 4 es refereix als interdictes dits «salviano» i «agrari», a favor dels llogaters de finques urbanes i rústiques, respectivament, per a conservar la seva possessió en casos de canvi de propietaris de la finca.¹⁴²

— La rúbrica 5 s'ocupa de la penyora i la hipoteca que un deutor pot concedir a un creditor en garantia del pagament del seu deute, dels quals el creditor pot disposar en cas de no cobrar la suma deguda. Curiosament, s'ordena que si el deutor mor sense liquidar els seus deutes, el seu cos ha de ser enterrat sense que se'n pugui disposar (a excepció dels fets d'heretgia, cas en el qual s'ha de procedir segons el dret canònic). En cas d'haver de vendre els béns afectats, el creditor ha d'amonestar i advertir el deutor tres vegades; i sols si finalment no cobra, pot disposar-ne.¹⁴³

— La rúbrica 6 regula la fiança i la figura del fiador també com a institució de garantia del pagament de deutes.¹⁴⁴

— La rúbrica 7 s'ocupa de com pagar i liquidar els deutes.¹⁴⁵

---

138. La coincidència amb el títol corresponent del Codi de Justinià és parcial. Però és major la que es produeix amb el llibre vuitè dels Furs valencians, que té, això no obstant, vuit rúbriques.

139. Catorze costums.

140. Dos costums.

141. Un costum.

142. Un costum.

143. Vint-i-un costums.

144. Deu costums.

145. Deu costums.

— La rúbrica 8 tracta de l'evicció i dels vicis ocults dels béns, i dels drets del perjudicat.¹⁴⁶

— La rúbrica 9 es refereix a l'adopció («dels afillaments»), que no pot fer una dona, i de l'emancipació dels fills.¹⁴⁷

— La rúbrica 10 tracta de les persones captives i la seva redempció.¹⁴⁸

— La rúbrica 11 s'ocupa de les donacions entre vius.¹⁴⁹

2.9. EL LLIBRE NOVÈ¹⁵⁰

El llibre novè, el darrer, és el més extens, ja que conté vint-i-vuit rúbriques, i el seu contingut és molt divers:

— La rúbrica 1, d'ordre processal, es refereix a qui pot demandar o denunciar davant l'autoritat judicial, i a com s'ha de fer: reivindicant la justícia pública i insistint en la prohibició de la privada i de la venjança personal. En tot cas i entre altres qüestions: s'estableix la majoria d'edat penal als catorze anys, tant per a les dones com per als homes (per bé que ja se'ls pot acusar a partir dels deu si s'entén que saben discernir entre el bé i el mal); no es reconeix capacitat activa a les dones si no és per a qüestions personals, als menors de catorze anys, als muts, als infames, als qui han estat acusats d'acceptar suborns o de donar-los a falsos testimonis, als lliberts contra els seus patrons i als que tenen un patrimoni inferior a cinquanta morabatins; i es declara que quan es jutgi un cas d'índole penal que no estigui expressament castigat, l'ha de resoldre el jutge al seu arbitri.¹⁵¹

— La rúbrica 2 s'ocupa de l'adulteri i la violació:

a) En cas de violació: si ella és verge, ell en principi s'hi ha de casar o ha de compensar-la econòmicament perquè pugui trobar un marit digne; si ella està casada, ell ha de ser penjat fins a la mort; si ella no està casada ni és verge, el culpable l'ha de

---

146. Dinou costums.

147. Cinc costums.

148. Tres costums.

149. Divuit costums.

150. En aquest, el títol i del text justinianeu i la correlativa rúbrica de Tortosa comencen igual, però el contingut en conjunt no és el mateix. Major similitud trobem amb el del llibre novè dels Furs valencians, tot i que aquest conté trenta-vuit rúbriques.

151. Divuit costums.

compensar també perquè pugui trobar un bon espòs (si no, serà tancat a la presó), i si la víctima és l'esposa o familiar del senyor del violador, aquest també serà penjat.

b) En el supòsit de cometre adulteri amb una dona casada: el cristià culpable sols ha de ser castigat si el marit d'ella l'acusa, i aleshores la pena serà córrer nu i acotat pels carrers de la ciutat en ple dia; i si el culpable és jueu o sarraí, aleshores ha de ser esquarterat i arrossegat per terra, i ella ha de ser cremada excepte si es comprova que va ser forçada (la denúncia pot ser de qualsevol home tortosí).¹⁵²

— La rúbrica 3 castiga:

a) Els falsificadors de documents, de plata i or, i de segells, que són considerats com a lladres, i els falsificadors de moneda, per als quals la pena és la mort.

b) Els que defrauden en la venda de vi i de farina.¹⁵³

— La rúbrica 4 s'ocupa de les injúries i preveu les penes que s'han d'imposar quan algú diu a altri «traydor o bare, cuguç, ladre, perjur, putana, corregut, aultre, renegat o altres coses semblants». El menor de catorze anys no és considerat responsable com a injuriador.¹⁵⁴

— La rúbrica 5 tracta del turment: de fet, es diu que a Tortosa no s'aplica si els prohoms i la senyoria no ho disposen de comú acord, i això, sempre que hi hagi indicis clars que ho recomanin. No obstant això, no s'aplica mai: a les persones de bona fama, als menors de quinze anys, als furiosos i als bojós. I no es pot aplicar més de sis vegades i s'ha de fer sense que corri perill la vida de l'afectat ni pateixin les seves extremitats.¹⁵⁵

— La rúbrica 6 es limita a prohibir la construcció d'obra nova sense llicència; i, si es fa, l'infractor ha de ser jutjat pels ciutadans i el veguer.¹⁵⁶

— La rúbrica 7 regula els naufragis de vaixells que no són de Tortosa i el destí que cal donar a tot el que arribi «dins los termens de la ciutat» procedents d'aquelles naus (tot ha de ser venut en subhasta, sempre que estigui en bon estat, incloent-hi els possibles animals).¹⁵⁷

152. Nou costums.

153. Vuit costums.

154. Dotze costums.

155. Vuit costums.

156. Tres costums.

157. Onze costums.

— La rúbrica 8 tracta breument del batlle i del veguer de Tortosa:

a) Han de ser catòlics; no poden ser heretges, ni jueus, ni sarraïns; han de ser persones de bona fe i íntegra fama, han de viure honestament i no han d'haver injuriat ni causat mai cap mal a ningú.

b) Han de «redre a cascu son dret» (fer justícia).¹⁵⁸

— La rúbrica 9 s'ocupa dels notaris i del seu ofici: qualificat de públic, s'ha d'exercir de manera lleial i secreta, cobrant els drets que es fixin segons el tipus de document que es faci. Pot optar a aquest treball tot ciutadà major de vint-i-cinc anys, que ha de ser examinat prèviament per la cúria i el veguer. D'altra banda, es disposa que han de datar els seus documents segons l'any de l'encarnació (no el de la nativitat del Senyor).¹⁵⁹

— La rúbrica 10 tracta del corredor, el seu ofici i els seus honoraris. És una rúbrica llarga sobre aquest oficial que s'encarrega de pregonar i anunciar: els bans i les ordinacions de la senyoria i de la ciutat (en aquests casos, gratuïtament), i la venda de productes i béns de tota naturalesa (vaixells, naus, cases, roba, vi, etc.; en aquests casos, cobrant les tarifes corresponents, fixades segons el producte o l'objecte del pregó). Aquest ofici ha de ser exercit per un ciutadà de Tortosa, el qual prèviament ha de ser examinat i nomenat pel veguer i els ciutadans (mentre exerceixi el càrrec, no pot ser mercader).¹⁶⁰

— La rúbrica 11 s'ocupa dels «guiatges e de treves» donades per ciutadans tortosins per a protegir i guardar persones i béns d'individus que no són de Tortosa, incloent-hi cavallers, actes dels quals cal donar compte a la cúria.¹⁶¹

— La rúbrica 12 es limita a prohibir la batalla com a ordalia.¹⁶²

— La rúbrica 13 regula l'ús i l'explotació de serveis com els banys, que tots poden usar, els forns de pa i els molins de farina. En tots els casos es diu què s'ha d'abonar per al seu ús: dels banys, la tarifa que es fixa; del forn, un pa de cada trenta que es coquin; i dels molins, una arrova de farina de cada deu que s'obtinguin.¹⁶³

158. Un costum.

159. Onze costums.

160. Deu costums, el darrer dels quals inclou les tarifes de la corredoria.

161. Tres costums.

162. Un costum.

163. Cinc costums.

— La rúbrica 14 s'ocupa de la venda de pa, carn, peix, vi, oli, blat i roba (aquí fins i tot s'esmenten els tipus de teles que es venen a Tortosa). Es castiga qui defraudi en qualsevol d'aquestes activitats. El càstig és peculiar en el primer cas, la venda de pa, una tasca que, a més, s'encomana sempre a la dona, la qual pot ser castigada exposant-la nua al «costell» instal·lat als arcs de Borràs de la ciutat (amb les «anques» i les cuixes tapades). En la resta dels casos sols s'imposa una multa.¹⁶⁴

— La rúbrica 15 relaciona tots els pesos i les mesures que s'usen a Tortosa i els seus patrons (quarter, lliura, marc, unça, arrova, quintar, cànter d'oli i de vi, cana —de vuit pams—, goa, barcella, balances, pesos, etc.). Els ciutadans poden tenir en propietat mesures de vi, oli, cereals, llegums i fruites.¹⁶⁵

— La rúbrica 16 es refereix als carnisers i als productes que poden vendre en els llocs i les parades fixades a aquest efecte a la ciutat (al costat de l'església de Santa Maria); es permet als ciutadans vendre lliurement carn salvatgina i de çaça.¹⁶⁶

— La rúbrica 17 tracta dels pescadors: els ciutadans de Tortosa poden pescar lliurement en aigües dolces i salades, i ho poden vendre tot on vulguin de la ciutat, però han de fer-ho lleialment, sense frau i cuidant la qualitat de la pesca.¹⁶⁷

— La rúbrica 18 s'ocupa de l'ofici de sastre, del comerç de teles i de la feina de tallar i cosir vestits. La rúbrica inclou una relació de les teles o «draps» que es venen a Tortosa («d'arraç, [...], dexalons, [...], proins, [...], gant, [...], vermeyl, [...], rom, [...] doy, [...], dipre, [...], narbona, [...], lombardese, [...], florentins, [...], berregans, [...]»). La mesura que s'usa per a mesurar les peces és la cana.¹⁶⁸

— La rúbrica 19 regula la lleuda, un tribut del qual estan exempts tots els ciutadans i habitants de Tortosa. Els mateixos costums reiteren que els tortosins també són francs de tota taxa per l'ús dels pesos i les mesures, així com de tot peatge i qualsevol altre servei per al transport de tot producte per al seu comerç. Aquests beneficis també es reconeixen, en aquest cas, a favor dels genovesos i dels pisans. Els altres mercaders, en canvi, han de tributar segons unes tarifes detallades que aquesta rúbrica inclou.¹⁶⁹

164. Sis costums.

165. Vint-i-quatre costums.

166. Vuit costums.

167. Quatre costums.

168. Tretze costums.

169. Dos costums (el primer inclou les tarifes).

— La rúbrica 20 tracta dels bans dictats i de les multes o sancions econòmiques que s'imposen a Tortosa: tot s'ha de fer de comú acord dels ciutadans (i els seus representants, els paers) i dels batlles representants dels dos senyors (l'orde del Temple i els Montcada).¹⁷⁰

— La rúbrica 21 regula les institucions següents:

a) L'adquisició del domini sobre béns i coses: les trobades, les aparegudes (com les illes de terra sorgides al mig del riu), les adquirides per ocupació, per usucapió, per arrogació o per successió hereditària, les que rep un monestir per part dels seus monjos, les que rep un senyor del seu captiu o esclau, les que rep el pare dels béns dels seus fills, etc.

b) Els béns públics i comunals són en profit de la comunitat i se n'assegura el gaudi.

c) I, per acabar, s'obliga els propietaris de basses i sèquies a netejar-les per a evitar que l'aigua es podreixi i causi un problema sanitari.¹⁷¹

— Les rúbriques 22 i 23 són molt curioses i estan escrites en llatí: la primera versa sobre la significació de paraules de caràcter jurídic i és, de fet, un breu diccionari jurídic amb definicions com ara la de *dret*, «l'art d'allò que és bo i just»;¹⁷² i la segona inclou regles jurídiques i recull diverses màximes com ara que ningú pot donar el que no té, o que qui dona un consell no és responsable del seu resultat si algú el segueix, entre d'altres.¹⁷³

— La rúbrica 24 s'ocupa dels judicis en causes criminals, que són de dos tipus: públics, quan la pena que es pot imposar és la de mort, i no públics, quan es tracta de casos castigats amb penes econòmiques. Es distingeixen aquests supòsits:

a) Quant als judicis públics, s'estableix la pena capital per als casos següents produïts a Tortosa: l'atemptat contra el rei o els seus fills (lesa majestat); la «luxúria» entre homes, per ser «contra natura», es castiga amb la decapitació; l'assassinat, amb la mort a la forca; en l'enverinament d'algú que en causi la mort, l'acusador pot optar entre la mort a la forca o una indemnització econòmica.

b) Es distingeixen la violència pública (amb armes, i el culpable perdrà la meitat dels seus béns) i la privada (el causant perdrà un terç del seu patrimoni). El resultat és

170. Cinc costums.

171. Vuit costums.

172. Disset costums.

173. Divuit costums o regles. Coincideixen amb les rúbriques xv i xvi del llibre ix dels Furs de València.

sempre a favor de la víctima. Si el reu, no obstant això, no té patrimoni, aleshores els ciutadans li han d'imposar la pena que considerin més adequada.

c) Pel que fa a les penes pecuniàries, la senyoria en rebrà una cinquena part.

— La rúbrica 25 tracta del procés criminal, inquisitiu: els Costums disposen que tot delictes ha de ser investigat i castigat de manera justa, en nom de Jesucrist. Entre d'altres:

a) Es tipifiquen diversos fets criminosos i es consideren els més greus: l'homicidi, la violència contra les dones, l'incendi intencionat, la tala il·lícita d'arbres, els furts i els robatoris, l'ocupació de cases i de tot immoble aliè, la falsificació de documents, la mort d'un ramat i la destrucció de camins. Aquests delictes s'han d'investigar, jutjar i castigar degudament per part del veguer i els ciutadans de Tortosa, que són els que, de fet, han de proposar una sentència vinculant.

b) Es regula el procediment judicial, especialment la intervenció dels ciutadans en la tramitació i la resolució de les causes.

c) I es fixen algunes penes, de les quals destaquen, per exemple, les que s'han d'imposar pel robatori de diners o de coses, a més del deure de retornar allò pres: per un valor entre quinze i trenta sous, al reu se li ha de marcar el front «ab ferre calt» i ha de ser passejat «nuu en bragues» pels carrers de la ciutat mentre és assotat pel saig; per un valor entre trenta i seixanta sous, perdrà les orelles i ha de ser passejat com l'anterior i amb les orelles penjades al coll amb una corda; per un valor entre seixanta i cent sous, perdrà la mà; i si se supera aquesta suma, ha de ser penjat fins a la mort.¹⁷⁴

— La rúbrica 26 amplia l'anterior en referència concretament a l'homicidi i disposa que l'homicida d'un cristià no tortosí ha de pagar quaranta-dos morabatins (i la seva cinquena part ha de ser per a la senyoria) i, si el mort és de Tortosa, la suma ha de ser de vuitanta-quatre morabatins.¹⁷⁵

— La rúbrica 27 recull els usos i costums de la mar que practiquen els tortosins. Són quaranta-quatre costums: alguns reproduïxen capítols del Llibre del Consolat de Mar que regeix en general a la Corona d'Aragó i d'altres són particulars. Això no obstant, el conjunt d'aquests costums tortosins es considera part important, i molt, del dret mercantil marítim català.¹⁷⁶

— I l'última rúbrica del llibre novè, la 28, titulada «De falines e de les falines», regula qüestions ben dispars:

174. Vint-i-dos costums.

175. Dos costums.

176. Una rúbrica que, en canvi, no és als Furs valencians.

a) S'ocupa de les salines i reconeix que tots els habitants de Tortosa poden rebre sal francament (quinze dies després de la Pasqua de Resurrecció).

b) Sobre les baralles en banys, molins d'oli, masies, tavernes i hostals en què es causin ferides i/o amb injúries, els propietaris dels locals no poden denunciar-les si els danys no superen els cent sous.

c) Si un tutor o un curador té relacions sexuals amb la seva pupilla, fins i tot si és adulta, ha de ser jutjat pels ciutadans i la pena que se li ha d'imposar serà donar-li a ella dos terços del seu patrimoni i a ell, el desterrament de la ciutat i els seus termes.

d) El veguer amb ciutadans de Tortosa (dos o tres que ell mateix ha de triar) han de registrar tots els vaixells que surtin del port amb direcció a països sarraïns, per a comprovar les mercaderies que s'emporten.¹⁷⁷

3. ELS USATGES DE BARCELONA I EL JURAMENT DELS JUEUS

Fins aquí hem vist els Costums de Tortosa, segons el seu codi i molt esquemàticament. Després, però, el *Llibre* inclou uns altres dos apartats.

3.1. ELS USATGES DE BARCELONA

Després dels Costums hi ha una llista de catorze capítols recollits sota el títol «Iste sunt Usatici Barchinone quibus utuntur homines Dertusenses». D'aquests, tretze pràcticament reproduïxen diversos usatges de Barcelona (dels cent setanta-nou que en total té aquesta compilació). Són els que estan vigents i s'apliquen a Tortosa, que són els números 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 58, 129, 130, 131 i 132.

La major part es corresponen amb el que es considera el nucli inicial històric d'aquella recopilació d'usos i costums del comtat de Barcelona (excepte els quatre darrers). Els capítols es transcriuen gairebé tots amb la mateixa expressió inicial que en el text barceloní, per bé que el contingut no és sempre exacte ni literal, i fins i tot en alguna ocasió inclou algun text addicional.¹⁷⁸ Concretament:

— L'usatge 1 de Tortosa inclou el 4 i el 5 del text de Barcelona, sobre el càstig a qui mati un vescomte o un senyor de vassalls (amb les esmenes econòmiques que cal pagar).¹⁷⁹

177. Quatre costums.

178. Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», p. 170.

179. Usatges de Barcelona «Hec sunt usualia» i «De vassessore».

— L'usatge 2 correspon al 6 de Barcelona, sobre l'assalt i l'atac a cavallers en diverses circumstàncies i les indemnitzacions que el culpable ha de pagar.¹⁸⁰

— L'usatge 3 inclou el 7, el 8 i el 9 dels barcelonesos, que desenvolupen l'anterior¹⁸¹ i es refereixen a les esmenes o indemnitzacions per al mateix cas a favor de cavallers i dels fills de cavallers perjudicats.

— L'usatge 4 correspon al 10 de Barcelona i és pràcticament idèntic.¹⁸² Reconeix el dret dels ciutadans i dels burgesos a ser esmenats com els cavallers.

— Els usatges 5, 6, 7 i 8 de Tortosa inclouen els usatges 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21 i 22 de Barcelona.¹⁸³ Tots es refereixen a la indemnització que cal pagar per la mort d'un pagès i a les sancions que s'han d'imposar per a castigar les lesions que s'especifiquen.

— Els usatges 9, 10, 11 i 12 coincideixen amb els usatges 129, 130, 131 i 132 de Barcelona.¹⁸⁴ Són disposicions processals sobre la prova testifical entre cristians i jueus i regulen diverses garanties de justícia contra tota malifeta.

— L'usatge 13 de Tortosa correspon al 58 dels de la cúria barcelonesa¹⁸⁵ i castiga qui amenaça altri amb una arma, en funció del dany causat.

— I l'usatge 14 dels Costums de Tortosa es limita a assenyalar que de totes les multes i esmenes econòmiques disposades en els capítols anteriors, una cinquena part ha de lliurar-se a la senyoria.

---

180. L'usatge «Si quis se miserit».

181. Els usatges «Aguayt e encals», «Filius autem militis» i «Miles vero».

182. L'usatge «Cives autem».

183. Els usatges «Rusticus interfectus», «Si quis aliquem percusserit», «Capcio vero», «Si quis aliquem quolibet», «Si quis impulerit», «Si quis alicui spuerit», «Si quis alicui criminalem», «Malefacta i Unaqueque mulier».

184. Usatges «Statuerunt siquidem», «Statuerunt eciam prefati», «Similiter nempe» i «Constituerunt igitur».

185. L'usatge «Si quis alicui homini».

3.2. EL JURAMENT DELS JUEUS

Per acabar, el codi de costums tortosí inclou la fórmula de jurament que han d'usar els jueus en judicis i actes, on calgui. El títol d'aquest apartat és «Hoc est sacramentum judeorum».

Inclou el jurament que cal fer sobre la Llei de Moisès, pels seus sants i profetes, els àngels i un llarg etcètera. Després recull una llista de les malediccions que l'interfecte ha d'acceptar per a si i els seus en cas de cometre perjuri. De fet, aquest formulari, tot i que el contingut és diferent, es correspon amb el que recull l'usatge 171 dels Usatges de Barcelona.¹⁸⁶

---

186. «Hec est forma». En aquest cas, el jueu presta el jurament mentre té «lo rotlle al col». I sobre aquest usatge, vegeu Josep Xavier MUNTANÉ SANTIVERI, «Anàlisi de l'estructura del jurament de les malediccions dels jueus catalans. Usatge 171», *Revista de Dret Històric Català* (Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Jurídics), núm. 13 (2014), p. 9-48.